

DESPRE UN SPAȚIU AL LOCUINȚEI PIERDUT, UITAT, RECUPERAT: CAMERA DE BAIE

asist. dr. arh. Corina Iliescu

Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”, București
corastroe@yahoo.com

Rezumat

Studiul următor se concentrează pe o analiză succintă a unuia dintre spațiile locuințelor contemporane: camera de baie. Parcurgerea cronologică a momentelor semnificative și a punctelor de cotitură de-a lungul istoriei ne ajută să înțelegem cum a apărut, cum a fost uitat, pierdut și, ulterior, recuperat și cum ne relaționăm la acest spațiu în zilele noastre.

Povestea camerei de baie europene, **emblemă a modernității și spațiul care a civilizat lumea**, se dovedește una foarte interesantă, având origini de acum 5000 de ani, cu legături între civilizații și perioade istorice, precum cea dintre cultura greacă și cea romană sau dintre cea creștină și cea musulmană. Paralela dintre intervențiile ce au avut loc în acest domeniu pe continentul nord american și pe cel european constituie o nouă sursă de răspunsuri în înțelegerea traiectoriei acestui spațiu al locuințelor noastre, dovedindu-se a fi **o sinteză a valorilor și a ambițiilor civilizațiilor moderne**.

Astfel, descoperim că atribute ce sunt asociate cu spațiul băii în zilele noastre, precum **rolul de reprezentare, multifuncționalitatea sau creativitatea amenajărilor**, au fost preocupări încă din Antichitate sau și-au făcut apariția în momente importante ale civilizației.

Cuvinte cheie: camera de baie, istorie, igienă

Spațiul camerei de baie a avut o dinamică proprie de-a lungul istoriei și s-a îmbogățit permanent cu noi semnificații arhitecturale, funcționale și sociale în interiorul locuințelor. Configurația planimetrică și funcțională a locuințelor contemporane ascunde un lung șir de schimbări și de reinterpretări ale funcțiunilor spațiilor din care sunt alcătuite, iar camera de baie a reușit prin evoluția ei, sau, mai potrivit spus, involuția ei în unele perioade ale istoriei, să își contureze propria poveste. Modul diferit în care acest spațiu al locuinței este perceput, dar și controversat pe care camerele de baie le suscită ascund o istorie pierdută, uitată și, în cele din urmă, recuperată.

Fiecare civilizație a integrat și a investit cu semnificații diferite activitățile caracteristice camerei de baie, iar preocuparea pentru prezența, integrarea și funcționarea unui spațiu cu rol de cameră de baie a fost mereu condiționată de diferențele culturale sau de descoperirile tehnologice. Deși în zilele noastre prezența camerei de baie a devenit un fapt obișnuit, lucrurile au fost diferite de-a lungul istoriei și ceea ce pare astăzi firesc era, acum câteva secole, de neconceput (Giedion, 1948, p. 628).

De cele mai multe ori facem referire la camera de baie ca la cea mai mică încăpere a casei, fapt ce câteodată se reflectă în dimensiunile ei dar, mai ales, în directa relație ce se formează între baie și corpurile noastre. Baia reușește să fie o punte de legătură între spațiul public și cel privat, fiind locul unde corpul uman, tehnologiile și sistemele urbane interacționează în modul cel mai intim. Din interiorul băilor noastre, amenajate în stiluri diferite, nu conștientizăm întregul sistem ce stă în spatele acestor încăperi, modul în care ele funcționează și cât de sinuoasă a fost evoluția încăperii de baie de-a lungul istoriei.

Preocupările din ce în ce mai intense la nivel mondial legate de rezolvarea problemelor sanitare sau de igienă, dar și conștientizarea crizei consumului de apă reflectă atenția crescută de care se bucură spațiul camerei de baie. Mai mult decât atât, deși camera de baie, privată sau publică, nu a suscitât mult timp în istoria locuinței vreo atenție particulară din partea cercetătorilor, de câteva decenii încoace, lucrări ale unor prestigioase universități din străinătate au fost dedicate acestui subiect.

Importanța acestei funcțiuni în locuințele noastre se poate percepe cu ușurință în preocupările contemporane ale arhitecților și designerilor de interior sau de produs, dar și prin apariția a numeroase studii și publicații de specialitate în străinătate. Unul dintre acestea este studiul realizat de arhitectul Rem Koolhaas împreună cu Universitatea Harvard în anul 2014 în cadrul Bienalei de Arhitectură de la Veneția. Studiul acestora, "Elements of architecture" include și closetul, unul dintre obiectele caracteristice stațiunii băii contemporane, printre cele 15 elemente de arhitectură studiate (Koolhaas, 2014).

Dezvoltarea acestui spațiu în locuințele oamenilor nu a fost deloc una lineară, ci, dimpotrivă, influențată în permanență de discontinuități sau de diferențe între civilizații și de perioadele lor istorice, cauzate în special de modul în care au fost privite aspectele legate de igiena corporală sau de intimitate. În cartea sa *The Dirt on Clean*, Katherine Ashenburg scria că studiul acestui mic spațiu al locuinței ne poate arăta ceea ce oamenii doresc, ignoră sau de ceea ce se tem și reprezintă o parte a ceea ce ei reprezintă¹ (Ashenburg, 2007, p. 130). Camera de baie, așa cum o cunoaștem noi astăzi, are o istorie foarte recentă, făcând parte din categoria de încăperi ale locuinței care a avut mereu de suferit (Kira, 1976, p. 6).

² Afirmatie ce a pornit de la spusesele lui Benjamin Franklin: „pentru a înțelege oamenii unei țări, e nevoie doar să le vizităm cimitirele”.

Pentru a înțelege cum a apărut, cum a fost uitat, pierdut și, ulterior, recuperat se cuvine să facem o parcurgere cronologică succintă încercând să surprindem și să înțelegem momentele semnificative și punctele de cotitură, care au condus la spațiul băii din locuințele zilelor noastre.

Chiar dacă primele preocupări în acest domeniu își au originea acum mai bine de 5.000 de ani (Bryson, 2012, p. 34), camera de baie pe care o cunoaștem astăzi are o istorie recentă fiind, metaforic spus, cea mai tânără încăpere a locuințelor noastre.

Din studiul civilizației grecești și a celei romane descoperim contribuția esențială a acestora în dezvoltarea spațiilor de îngrijire corporală și influența pe care au avut-o până în prezent. Pentru a exemplifica putem afirma că spa-urile contemporane de care ne bucurăm nu sunt altceva decât o reinterpretare a băilor publice grecești sau romane.

Plecând chiar de la originea greacă a cuvântului *igienă* care însemna *sănătos*, remarcăm importanța pe care o acorda civilizația greacă ritualurilor de îmbăiere și spațiilor dedicate acestor activități. (Smith, 2007, p. 74) Toate evenimentele însemnate din viața grecilor antici erau marcate de prezența apei și de ritualuri de îmbăiere specifice. Grecilor antici le datorăm primele sisteme de colectare și de drenaj al apei (Wycherley, 1962, pp. 198-204), primele obiecte sanitare (modele de căzi² sau dușuri primitive), primele camere de spălare din interiorul locuințelor relaționate în mod coerent cu încăperile destinate preparării hranei, ca în zilele noastre. Ideea apărută în anii 1980 prin care spațiul băii devine un loc în care se pot practica activități sportive și de menținere a sănătății corpului își are originea de la bine cunoscutele gymnasium-uri din timpul civilizației grecești³.

Modul de viață adaptat la ritualurile de îmbăiere și obișnuința folosirii băilor publice sau private din perioada romană au jucat un rol semnificativ în istoria băii, alături de inovațiile tehnologice din domeniul arhitecturii și urbanismului precum rețeaua de ape ducte ce alimenta Roma, sistemul *hypocaust*⁴ ce permitea încălzirea atât a apei cât și a încăperilor, primul sistem de canalizare închis *Cloaca Maxima* sau invenția betonului roman. Un aspect care atrage atenția în urma analizei planimetrice băilor publice, mai ales din perioada târzie a Imperiului Roman, este cel al *coerenței funcționale* de care dădeau dovadă spațiile ce alcătuiau ansamblurile, principii ce au fost păstrate până în zilele noastre. Pe de altă parte, băile publice romane au jucat un rol atât de semnificativ în societatea romană încât cu timpul construcția acestora a capatat un *rol de reprezentativitate* pentru împărații romani, caracteristică valabilă și pentru băile private din reședințele romanilor bogăți. De observat că, în zilele noastre, de câteva decenii, acest rol de reprezentativitate al camerelor de baie a reapărut, mai ales în casele oamenilor înstăriți. Totuși termenul „privat” în perioada romană era departe de semnificațiile pe care le cunoaștem astăzi.

Revelator pentru ambele culturi legat de ritualurile de îmbăiere și spațiile specifice este faptul că au devenit *simboluri ale civilizației* chiar dacă de cele mai multe ori perspectivele din care erau privite și practicile întâlnite erau extrem de diferite.

Decăderea Imperiului Roman, dar mai ales apariția Creștinismului și a convingerilor creștine conform cărora nu curățenia fizică te aducea mai aproape de Dumnezeu, ci cea spirituală

² Cea mai veche cadă datează din vremea grecilor antici din jurul anilor 1700 î.Ch. și a fost găsită în palatul Knossos din Creta. Asemănarea ei cu actualele căzi de baie este uimitoare.

³ Corbusier încă de la începutul secolului al XX-lea propunea camera de baie precum un gymnasium grecesc.

⁴ Instalație de încălzire cu aer cald. Exista un canal subteran care servea la acest fel de încălzire. O descriere detaliată a sistemului hypocaust o întâlnim în lucrarea lui Vitruviu. (1964). Despre arhitectură, Editura Academiei Populare Române.

(Bryson, 2012, p. 274), au condus la negarea tuturor practicilor legate de înbăiere din perioada Antichității și la dispariția treptată a spațiilor dedicate băilor atât publice, cât și private. Se cuvine să reamintim rolul esențial pe care l-a avut religia islamică în păstrarea obiceiurilor de înbăiere și a spațiilor dedicate acestora spre deosebire de cea creștină. Hibridul romano-islamic, hamam-ul, cunoscut și sub denumirea de baie turcească a constituit pe de o parte singura moștenire a ritualurilor de înbăiere romane, iar pe de altă parte datorită acestei continuități băile publice vor fi redescoperite secole mai târziu în Europa.

Dacă la începutul perioadei Evului Mediu a existat o oarecare continuitate în folosirea băilor publice, mai ales pentru că ofereau prilej de socializare, sfârșitul acestei perioade a fost marcat de apariția concluziilor eronate ale tratatelor de medicină care negau beneficiile apei în spălarea corpului. Apariția molimelor și moartea produsă de acestea odată cu răspândirea lor pe continentul european au avut ca efecte dispariția băilor publice și pierderea caracterului public al băilor. Chiar și în mediul privat, în intimitatea locuințelor, folosirea apei pentru spălarea corpului a devenit un fapt neobișnuit, mâinile și fața fiind singurele zone ale corpului uman atinse de apă (Ashenburg, 2007, p. 75).

Secole de-a rândul pentru marea majoritate a populației **apa a fost privită în mod eronat ca un dușman**, o sursă sigură de îmbolnăvire, iar posibilitatea de a-ți spăla corpul cu apă un act iresponsabil. Caracteristica cea mai importantă până la începutul secolului al XVIII-lea în domeniul îngrijirii corporale a fost aceea a folosirii lenjeriei și a hainelor curate, fiind considerată o măsură suficientă și sigură în prevenirea bolilor (Bryson, 2012, p. 277).

Dacă teoriile din domeniul medicinei au fost cele care au indus în eroare populația Europei mai multe secole la rând, tot ele la începutul secolului al XVIII-lea au fost cele care au acceptat și încurajat folosirea apei, în special a celei reci, în cazul tratamentelor medicinale. Acesta a fost momentul în care **apa a fost relegitimată** și folosirea ei a devenit mult mai rațională în îngrijirea corpului, chiar dacă inițial doar în scop medicinal.

Secolul al XVIII-lea a reprezentat în istorie punctul de cotitură pentru preocupările oamenilor asupra îngrijirii corporale, asupra spațiilor dedicate acestor activități specifice și asupra obiectelor necesare. Totodată, intimitatea și viața privată, considerate subiecte tabu până în acel moment capătă o mai mare importanță în viața cotidiană a individului. Marile orașe europene se aflau la începutul secolului al XVIII-lea într-un proces de continuă schimbare, graficele demografice indicând o permanentă creștere a numărului populației și, prin urmare, apariția unor probleme legate de lipsa spațiului. Toate acestea au condus la schimbări în configurarea locuințelor și la inovații ale mobilierului care să satisfacă noi cerințe de intimitate și confort. Schimbările au făcut parte dintr-un proces care s-a desfășurat lent și care s-a caracterizat prin diferite particularități pentru fiecare țară a Europei în funcție de mentalitățile și obiceiurile populației respective.

Toate aceste schimbări care au definit secolul al XVIII-lea și-au continuat traiectoria, în mod firesc, de-a lungul secolului următor, considerat secolul de aur al vieții private. Definitorii în secolul al XIX-lea au fost aspectele legate de **rezolvarea evacuării reziduurilor umane în marile orașe**. Neglijarea acestui fenomen și lipsa unor sisteme de colectare a reziduurilor au constituit probleme importante cu care populația europeană s-a confruntat multe secole fiind și principala cauză a epidemiilor. Perioada a fost marcată de diferite studii și publicații care încercau să găsească explicații, cauze și soluții în eradicarea epidemiilor, dar și de numeroase reforme legate de sănătatea publică pentru rezolvarea igienizării orașelor. În multe dintre orașele europene s-au realizat lucrări impresionante pentru evacuarea reziduurilor prin

construcția primelor sisteme de canalizare. Cel mai important aport în această direcție l-au avut Anglia și orașele sale, Londra remarcându-se ulterior ca un model în rezolvarea acestor probleme pentru celelalte orașe europene. Decalajul din acest domeniu dintre Anglia și restul țărilor europene de-a lungul secolului al XIX-lea și chiar la începutul secolului al XX-lea, a constituit un motiv bine întemeiat în considerarea Angliei drept reper în privința evoluției spațiului băii în locuințe și a tuturor aspectelor sale. Modelul societății engleze în privința igienei, acel *la luxe anglaise*, s-a datorat în mare parte Marii Expoziții de la Londra din anul 1851⁵ (Smith, 2007, p. 287) și inovațiilor tehnologice din domeniul sanitar prezentate acolo. Putem afirma că baia modernă s-a născut odată cu apariția primelor modele de closete expuse în cadrul acestei expoziții care au reușit să conștientizeze populația asupra importanței introducerii lor în viața de zi cu zi.

Cu toate că preocupările pentru îngrijirea corpului au început să fie prezente din ce în ce mai mult în viața oamenilor și să schimbe mentalități, locuința europeană nu a beneficiat decât după jumătatea secolului al XIX-lea de un spațiu dedicat băii, baia publică fiind cea care prelua activitățile specifice. Inițial, locuințele au beneficiat doar de apariția unor dispozitive ce facilitau băile de aburi (Giedion, 1948, p. 659), de prezența căzilor portabile sau a dușurilor pentru tratamente ce aveau la bază jeturile de apă, însă treptat, odată cu noile inovații în domeniu, obiectele băii își fac tot mai mult simțită prezența. Ulterior, după introducerea sistemelor de aprovizionare cu apă și a canalizării, statutul camerei de baie se schimbă **dintr-un spațiu temporar sau de tranzit, într-un spațiu fix și cu o funcțiune bine definită.**

Odată cu mijlocul secolului al XIX-lea și cu apariția propriu-zisă a camerei de baie în locuințe devine interesantă comparația din această perspectivă dintre continentul european și cel nord-american, mai ales prin evidențierea diferențelor dintre ele și a influențelor venite din ambele direcții. Istoria camerei de baie a fost profund marcată de modul în care arhitecții nord-americani au conceput acest spațiu, pornind de la apariția spațiilor de baie în strânsă legătură cu camerele de hotel (Giedion, 1948, p. 694) și, mai apoi, prin organizarea tuturor obiectelor sanitare într-un singur spațiu unitar prevăzut cu instalații.

Proiectarea locuințelor a fost supusă printre altele dezvoltării tehnologice, standardizării și, mai ales, reglementărilor care să aibă în vedere necesitatea prezenței aerului, a apei și a luminii naturale în locuință, factori importanți în menținerea igienei. **Conștientizarea problemei igienei** a constituit unul din aspectele definitorii ale locuințelor de la începutul secolului al XX-lea ce a condus la schimbarea planimetriei locuințelor existente și la apariția unor noi tipologii care să cuprindă spații destinate igienei personale. (Penner, 2013, p. 85) Putem afirma fără urmă de îndoială că spațiul camerei de baie din locuințele nou apărute la începutul secolului al XX-lea a constituit **o adevărată emblemă a modernității, fiind spațiul care a civilizat lumea.**

În timp ce camerele de baie engleze impresionau prin atmosfera și generozitatea spațiilor de care beneficiau (Giedion, 1948, p. 687), cele nord-americane ieșeau în evidență prin preocuparea față de standardizarea și implementarea la scară largă, prin acea "democratizare a confortului" pe care o observa Siegfried Giedion (1948, p. 697).

Analiza camerelor de baie din interiorul locuințelor celebrilor arhitecți moderni⁶ dezvăluie o perspectivă nouă și reconfirmă importanța acestora în istoria locuirii, chiar și în direcția acestui domeniu. Dacă în secolul al XIX-lea camera de baie și, mai cu seamă, funcționarea ei era lăsată

⁵ Din păcate, nu am reușit să găsesc explicația folosirii expresiei "la luxe anglaise" în loc de "le luxe anglaise".

⁶ Se face referire la arhitecți precum: Frank Lloyd Wright, Le Corbusier, Pierre Chareau, Philip Johnson, Walter Gropius.

în grija instalatorilor (fapt reflectat de inventatorii obiectelor sanitare), în perioada modernă arhitecții au preluat inițiativa individualizând aceste spații. Atunci, ca și în zilele noastre, se remarcă interesul și inovația în proiectarea camerelor de baie, astfel încât aceste spații să câștige atmosferă și personalitate. Obiectele sanitare nu mai erau ascunse, ci expuse și oglindeau imaginea lucrului frumos.

Cu siguranță că în istoria băii cel mai important moment a fost acela al declanșării revoluției industriale, moment care a facilitat apariția de noi tehnologii și, prin urmare, a băii mecanizate cu obiecte sanitare fixe în interiorul ei fără a mai migra printre celelalte spații ale locuinței. Obiectele sanitare ale băii și întreaga industrie care s-a dezvoltat în urmă apariției lor au redat imaginea funcționalismului deplin și au reprezentat simboluri ale noilor valori moderne. Fără să greșim putem afirma că baia modernă a pornit de la invenția și răspândirea la scară largă a closetului, odată cu Marea Expoziție de la Londra din anul 1851.

Analiza camerei de baie înseamnă mai mult decât studierea unei încăperi și a unei funcțiuni din interiorul locuințelor noastre. De fapt, baia reprezintă într-un fel **o sinteză a valorilor și a ambițiilor civilizațiilor moderne**, pline de vise și de contradicții sau căutarea unor răspunsuri la nevoile oamenilor. Complexitatea camerei de baie și problemele ce intervin în funcționalitatea ei sunt ale întregii societăți în care trăim. În fiecare perioadă a istoriei, facilitățile oferite de camera de baie și implementarea obiectelor sanitare sau a instalațiilor aferente au aparținut la început doar persoanelor înstărite și de abia ulterior mării majorități a oamenilor, fenomen întâlnit și în zilele noastre. Cauzele acestei situații nu sunt deloc greu de bănuț. La început problema era pusă pe seama indiferenței și a mentalității oamenilor față de îngrijirea corpului sau a fricii de apă, iar ulterior, când oamenii au devenit conștienți de importanța igienei, pe dificultatea producerii la scară largă a obiectelor sanitare și pe lipsa instalațiilor sanitare sau a infrastructurii urbane. Aspectul băilor și al tuturor obiectelor specifice lor a fost direct influențat de numeroși factori sociali ce țineau de religie, rasă, clasă socială sau sex. Povestea camerei de baie face parte din viața noastră de zi cu zi și acum ni se poate părea firesc că societatea actuală s-a reîntors la obiceiurile din timpul grecilor sau ale romanilor.

Concluzii

Despre camera de baie contemporană, fie că vorbim de simplul grup sanitar din vecinătatea accesului sau de complexa baie matrimonială, nu mai putem afirma că are o imagine sau niște standarde fixe, ci a ajuns să își câștige sensurile și înfățișarea în funcție de situația în care apare sau la care trebuie să răspundă, în funcție de utilizatorii ei. De la spațiul utilitar și de la simbolul producției în masă de la începutul secolului al XX-lea, a devenit la sfârșitul aceluiași secol un simbol al gustului personal, reprezentarea progresului funcțional, spațiul unde inovațiile design-ului de interior și de produs și-au găsit locul. **Rolul de reprezentativitate** pe care și l-a câștigat camera de baie nu a reapărut dintr-odată, ci treptat, odată cu evoluția locuinței și cu conștientizarea importanței activităților din interiorul ei. Dispariția fenomenului de standardizare din acest domeniu și varietatea de modele de obiecte sanitare sau de finisaje au condus firesc la individualizarea acestui spațiu și la identificarea utilizatorului cu baia sa.

În zilele noastre, modul în care se proiectează și amenajează spațiile locuinței s-a schimbat radical. Vorbim de o perspectivă nouă din care trebuie să gestionăm obiectele ce aparțin spațiului astfel încât acestea să comunice, nu doar să-și răspundă unul altuia. Obiectele de care dispunem sunt rezultatul informației, al invenției și al controlului, iar beneficiarul „le stăpânește, le controlează, le ordonează”. Amenajarea camerei de baie, ca și a locuinței, a

devenit o „problemă” a cărei „rezolvare” trebuie căutată, pe lângă aspectele legate de funcționalitate și atmosferă (Baudrillard, 1996, p. 17).

Camera de baie a încetat să mai fie o simplă cameră destinată igienei personale, căreia să i se acorde cea mai mică atenție, și nu mai este deloc percepută precum Cenușăreasa casei, ci lucrurile tind să meargă într-o direcție complet opusă. Baia secolului al XXI-lea stârnește interes în rândul oamenilor și beneficiază de toată atenția arhitecților și designerilor de interior, este **un spațiu care provoacă, care invită la creativitate și originalitate**. În proiectarea ei nimic nu mai este interzis sau straniu și, mai mult decât atât, este un spațiu care trebuie să surprindă.

În legătură cu problema modernității camerei de baie, Barbara Penner, în cartea sa *Bathroom*, făcea referire la dilema lui Bruno Latour⁷ care se întreba dacă „am fost vreodată moderni?”. Atunci când ne gândim, de exemplu, la obiectul căzii sau al lavoarului din zilele noastre realizăm că au păstrat aceleași forme de-a lungul istoriei. Reîntoarcerea designerilor la formele pure și curate nu face altceva decât să ne amintească faptul că așa a început totul.

Imaginea camerelor de baie în zilele noastre poate fi atât de diversă și de surprinzătoare cum nu a fost nicicând în istorie. În fond ea poate fi oricum ne imaginăm: poate fi o cameră retro sau dimpotrivă nonconformistă, poate fi rustică și bogat accesoriată sau extrem de minimalistă, **ne poate face să călătorim în trecut sau în viitor**.

Camera de baie contemporană a devenit încă din anii 1970 un spațiu pe care îl dorim individualizat și adaptat nevoilor utilizatorilor. De cele mai multe ori, prezența și distribuția obiectelor caracteristice băii în interiorul spațiului depind de ritualurile zilnice ale fiecăruia dintre noi. Oamenii pot prefera dușul în favoarea căzii, își pot dori instalarea unui bideu sau, dimpotrivă, pot să găsească prezența acestuia total inutilă, pot să fie obișnuiți cu folosirea a două lavoare în același timp în interiorul unei băi mai mari sau pot opta pentru două băi de dimensiuni mai mici, pot alege o cameră de baie complet închisă sau, cum e cazul celor mai noi tendințe, își pot manifesta dorința de a expune unele din obiectele sanitare, lăsând impresia unor obiecte sculpturale. De câteva decenii, transparența camerelor de baie a fost un element îndelung interpretat și speculat de către arhitecții și designerii de interior, conducând la noi controverse legate de intimitatea spațiului băii și la noi relații între spațiile locuinței.

În zilele noastre, în general, proiectarea **camerelor de baie urmează două direcții**: ori sunt camere spațioase în care zona fiecărui obiect sanitar este bine delimitată și se bucură de un spațiu generos, ori sunt camere de mici dimensiuni, care de cele mai multe ori sunt prevăzute cu duș, în care se urmăresc soluții practice pentru eficientizarea spațiilor minimale. În ambele cazuri, aspectul funcționalității este primordial. În mod tradițional, camera de baie este de câteva decenii cea mai intimă zonă a casei, dar sunt cazuri în care își pierde această caracteristică, cel puțin pentru anumite momente ale zilei, și devine spațiul cel mai potrivit pentru socializare atât pentru membrii familiei, dar nu numai. În proiectarea băilor din locuințele contemporane beneficiem de o multitudine de materiale, de la cele folosite în mod tradițional până la cele mai inovative și mai surprinzătoare. Tendința actuală a camerelor de baie este să devină din ce în ce mai generoase din punct de vedere al suprafeței, cu precădere cele care aparțin de dormitorul matrimonial, crescând costurile de investiție sau de întreținere.

Diversitatea activităților auxiliare ce se desfășoară în perimetrul băilor contemporane a avut ca rezultat descoperirea unei noi caracteristici ce o putem atribui acestui spațiu:

⁷ Bruno Latour (1947-) filozof, antropolog și sociolog francez; cunoscut în special pentru lucrările sale din domeniul științei și tehnologiei.

multifuncționalitatea. Astfel, camera de baie, pe lângă cel mai intim și mai funcțional spațiu al casei, devine gazdă pentru alte preocupări: lectura, sportul, relaxarea, transformându-se într-un loc de petrecere a timpului liber. Așadar, din nou o întoarcere la începuturi, pentru că și această caracteristică a fost definitorie perioadei Antichității.

Expoziții mondiale destinate băilor, târguri legate de igienă, cataloage comerciale legate de locuințe și facilitățile lor, filme – un întreg dispozitiv de promovare și vânzare – toate acestea fac parte din istoria de astăzi a băii și o extind dincolo de limitele fizice ale băii sau de problemele tehnice sau de producție (Penner, 2013, p. 33). Unul dintre exemple este cel al expoziției Salone del Mobile de la Milano, care, dacă în anul 2003 prevedea doar o zonă dedicată camerei de baie, începând cu anul 2006 a introdus un sector separat cu numele Salone Internazionale del Bagno.

Referințe

- Ashenburg, K. (2007) *The dirt on clean, an unsanitized history*, New York: North Point Press
- Baudrillard, J. (1996) *Sistemul obiectelor*, Cluj: Editura Echinoc
- Bryson, B. (2012) *Acasă, o istorie a vieții private*, București: Editura Polirom
- Giedion, S. (1948) *Mechanization takes command: A contribution to anonymous history*, Oxford University Press
- Kira, A. (1976) *The Bathroom*, New York: The Viking Press
- Koolhaas, R., coord.; AMO; Harvard Graduate School of Design; Irma Boom (2014) *Toilet*, Marsilio
- Penner, B. (2013) *Bathroom*, London: Reaktikon Books
- Smith, V. (2007) *Clean, a history of personal hygiene and purity*, New York: Oxford University Press
- Salone Milano* <https://www.salonemilano.it/manifestazioni/salone-internazionale-del-bagno.html>
- Vitruviu (1964) *Despre arhitectură*, București: Editura Academiei
- Wycherley, R.E. (1962) *Londra: How the Greeks Built Cities*, Macmillan

ABOUT A LOST, FORGOTTEN, RECOVERED LIVING SPACE: THE BATHROOM

assist. PhD. arch. Corina Iliescu

„Ion Mincu” University of Architecture and Urban Planning, Bucharest
corastroe@yahoo.com

Abstract

The following study focuses on a brief analysis of one of the living areas of contemporary homes: the bathroom. The chronological run-through of the significant moments and landmarks along the history helps us understand how this space appeared, how it was forgotten, lost and, subsequently, recovered, and how we relate to it nowadays.

The story of the European bathroom, **symbol of modernity and the area which has brought civilisation into the world**, proves to be a very interesting one, originating 5,000 years ago, with connections between civilisations and historical periods, such as between the Greek culture and the Roman culture or between the Christian and the Muslim cultures. The parallel between the interventions which occurred in this domain on the North-American and European continents is a new source of answers for understanding the evolution of this area in our homes, proving to be a **synthesis of values and ambitions of modern civilisations**.

Therefore, we discover that characteristics belonging to the bathroom as we know it today, such as **the role of representation, their multi-purpose nature or the creativity of arrangements**, have been concerns starting with Ancient times or they appeared at important moments of civilisation.

Keywords: bathroom, history, hygiene

The bathroom space has had its own dynamics along the history and has improved permanently with new architectural, functional and social meanings inside homes. The planimetric and functional set-up of contemporary homes hides a long line of changes and reinterpretations of the functions of the areas they are formed of, and the bathroom has succeeded, through its evolution or, better said, its involution in some historical periods, in shaping its own story. The different ways we perceive this living area, and the controversy the bathrooms give rise to, hide a lost, forgotten and, eventually, recovered history.

Each civilisation has integrated into and endowed the activities specific to the bathroom with different meanings, and the interest for the existence, integration and operation of an area with the role of bathroom has always been conditioned by cultural differences or by technological discoveries. Although nowadays the presence of the bathroom has become something ordinary, things have been different throughout history and what today seems natural, it was inconceivable a few centuries ago (Giedion, 1948, p. 628).

Most of the times we refer to the bathroom as the smallest room in the house, feature which sometimes is reflected by its dimensions, but we perceive a humanised space, especially with respect to the direct relation between bathroom and our bodies. The bathroom manages to be a bridge between public space and private space, being the area where the human body, the technologies and the urban systems interact in the closest way. From the coziness within our bathrooms, arranged in different styles, we are not aware of the whole system which lies behind these rooms, the way they operate and how sinuous has been the evolution of the bathroom throughout history.

The ever increasing concerns related to solving sanitary or hygiene issues worldwide, and the awareness related to the crisis of water consumption reflect the close attention paid to the bathroom. Moreover, although the bathroom, be it private or public, has not raised any particular interest to researches for a long time in the history of dwellings, for a few decades now there have been works of famous foreign universities dedicated to this topic.

The importance of this feature in our homes can be easily perceived in the contemporary interests of architects or interior or product designers, and by the emergence of many specialised studies and publications abroad. One of these is the study carried out by the architect Rem Koolhaas together with the University of Harvard in 2014, within the Architecture Biennale in Venice. Their study, "Elements of architecture", also includes the toilet bowl, one of the objects specific to the contemporary bathroom, among the 15 architectural elements under study (Koolhaas, 2014).

The development of this space in people's homes has not been at all linear, but on the contrary, it has been continuously influenced by discontinuities or differences between civilisations and their historical periods, caused especially by the perspective on personal hygiene or intimacy. In her book, *The Dirt on Clean*, Katherine Ashenburg wrote that the study of this small space for living can show us what people want, ignore or fear and it represents a small part of what they are¹ (Ashenburg, 2007, p. 130). The bathroom, as we know it today, has a very recent history, being part of the rooms of our homes which have always been under intense scrutiny (Kira, 1976, p. 6).

¹ Allegation originated in the words of Benjamin Franklin: "in order to understand the people of a country, we only need to visit their graveyards".

In order to understand how it appeared, how it was forgotten, lost and, subsequently, recovered, it is only fitting to do a short chronological run-through and to try to capture and understand significant moments and landmarks which have led to the bathroom as we know it today.

Even if the first concerns in this domain originate over 5,000 years ago (Bryson, 2012, p. 34), the bathroom as we know it today has a recent history, being, metaphorically, the youngest room of our homes.

The study of Greek and Roman civilisations show us their essential contribution to the development of personal hygiene areas and the influence they have had to this current day. In order to exemplify, we can allege that the contemporary spas we enjoy today are only a re-interpretation of Greek or Roman public bathhouses.

Starting from the mere Greek origin of the word *hygiene* which means *healthy*, we notice the importance the Greek civilisation granted to bathing rituals and areas dedicated to these activities (Smith, 2007, p. 74). All the significant events in the life of Ancient Greeks were marked by the presence of water and specific bathing rituals. We owe to the Ancient Greeks the first water collection and draining systems (Wycherley, 1962, pp. 198-204), the first sanitary ware (primitive models of bathtubs² or showers), the first washing rooms in houses, consistently related to rooms dedicated to food preparation, just like today. The idea appeared in 1980, by which the bathroom becomes an area where one can practice sports and activities for maintaining body health, originates in the well known gymnasiums during the Greek civilisation³.

The lifestyle adjusted to bathing rituals and the habit of using public or private bathhouses during the Roman period played a significant role in the history of the bathroom, together with the technological innovations in the domain of architecture and urbanism, such as the network of aqueducts supplying water to Rome, the *hypocaust system*⁴ allowing the heating of water and rooms at the same time, the first closed sewage system, *Cloaca Maxima*, or the invention of Roman concrete. One aspect which draws attention following the analysis of public bath layout, especially during the late Roman Empire, is the *functional coherence* of the areas which form the bathing assemblies, principles which have been kept to this day. On the other hand, the Roman public bathhouses played such a significant role in the Roman society that in time their construction has become *illustrative* of the Roman emperors, characteristic also valid for the private bathrooms of the rich people's houses. It is worth noticing that nowadays, for a few decades now, this representative role of bathrooms has reappeared, especially in wealthy people's houses. Still the term "private" in the Roman period was far from the meanings we know today.

What is revealing for both cultures with respect to bathing rituals and specific areas is the fact that they have become *symbols of civilisation* even if, most of the times, the perspectives on these cultures and the practices observed were extremely different.

² The oldest bathtub dates from Ancient Greek times, around 1700 B.C. and was found in Knossos palace in Crete. Its resemblance to the current bathtubs is astonishing, just like the resemblance of the installations of those civilisations.

³ Corbusier has proposed, since the beginning of 20th century, the bathrooms as a Greek gymnasium.

⁴ Hot air heater. There was an underground channel meant for this type of heating. A detailed description of the hypocaust system can be found in Vitruvius's work. (1964). *Despre arhitectură (About Architecture)*, Romanian Popular Academy Publishing House. See appendix no.4.

The fall of the Roman Empire and especially the appearance of Christianity and the Christian beliefs, according to which it was not the physical cleanliness which brought you closer to God, but the spiritual one (Bryson, 2012, p. 274), led to the rejection of all practices related to bathing from Ancient times and to the gradual disappearance of the areas dedicated to both public and private baths. It is worth recalling the essential role that the Islamic religion had in the maintenance of the bathing habits and the areas dedicated to them, unlike the Christian religion. The Roman-Islamic hybrid, hamam, also known as Turkish bath, represented on the one hand, the only legacy of Roman bathing rituals, and on the other hand, this continuity will lead to the rediscovery of public baths, centuries later in Europe.

If at the beginning of the Middle Ages there was a certain continuity in the use of public baths, especially because they were occasions for relating to people, the end of this period was marked by the appearance of wrong conclusions of the medical works which denied the benefits of water for body washing. The appearance of plagues and the death triggered by them together with their spread along the European continent led to the disappearance of public baths and to the loss of the public nature of baths. Even in private environment, in the intimacy of homes, the use of water for body washing became something unusual, the hands and face being the only human body parts touched by water (Ashenburg, 2007, p. 75).

For centuries, most of the people **erroneously considered water an enemy**, a certain source of illnesses, and the possibility of washing one's body with water was considered an irresponsible act. The most important feature in the domain of body care until the beginning of 18th century was the use of clean lingerie and clothes, being considered a sufficient and safe measure for disease prevention (Bryson, 2012, p. 277).

If the theories in the domain of medicine were the ones which misled the European population for centuries in a row, they were still the ones which have accepted and encouraged, as of the beginning of 18th century, the use of water, especially the cold water, for medical treatments. This was the moment when **water became again legitimate** and its use became much more rational for body care, even if only for medical purposes at first.

18th century represented in history the landmark for people's concerns on body care, on areas dedicated to these specific activities and the necessary objects. At the same time, intimacy and private life, which were considered taboo subjects until then, gained a much greater importance in the individual's daily life. The great European cities which, at the beginning of 18th century, were undergoing a process of continuous change, the demographic charts indicating a continuous increase in population and, therefore, the emergence of issues related to lack of space. All these led to changes in the set-up of dwellings and to innovations in furniture which would satisfy new requirements for intimacy and comfort. The changes were part of a process which unfolded slowly and which was characterised by various features for each European country, depending on the mindsets and habits of that population.

All these changes, which defined 18th century, naturally continued their path in the following century, considered the golden century of private life. A defining aspect for the 19th century was the **solution found to the draining of human waste in big cities**. The neglect of this phenomenon and the lack of waste collection systems were important problems faced by the European population for many centuries, being also the main cause of epidemics. The period was marked by various studies and publications which tried to find explanations, causes and solutions for the eradication of epidemics, and by many reforms related to public health in order to solve the sanitation issues of cities. Impressive works have been performed in many

European cities in order to evacuate waste, by building the first sewage systems. The most important input in this direction was made by England and its cities, London subsequently standing out as a model in solving these issues for the other European cities. The disparity in this field between England and the rest of the European countries throughout the 19th century and even the beginning of the 20th century represented a well grounded reason for considering England a benchmark regarding the evolution of the space allocated to a bathroom in households and all its aspects. The model of the English society with respect to hygiene, that *la luxe anglaise*, was mainly due to the Great Exhibition in London in 1851⁵ (Smith, 2007, p. 287) and the technological innovations in the sanitary field presented there. We can state that the modern bathroom was born simultaneously with the manifestation of the first lavatories exposed within this exhibition, which succeeded in raising the population's awareness with regards to the importance of introducing them into their daily life.

Although the concerns regarding body care became more and more present in people's lives and started to change mentalities, the European household only benefited from a space dedicated to the bathroom after the first half of the 19th century, the public bathroom being the one which took over these specific activities. Initially, the households only benefited from certain devices which facilitated steam rooms (Giedion, 1948, p. 659), from the presence of portable bathtubs or showers for treatments based on water jets, however gradually, concurrently with the innovations in the field, the bathroom objects become more and more common. Subsequently, after introducing the water supply and sewerage systems, the status of the bathroom changed into **a temporary or transition area, within a fixed area and with a well-defined function.**

Starting with the middle of the 19th century and the actual establishment of the bathroom within a household, the comparison between the European and the North-American continents from this perspective has become interesting, especially by means of emphasizing the differences between them and the influences deriving from both directions. The history of the bathroom was profoundly marked by the manner in which Northern-American architects conceived this space, starting from the appearance of bath areas in tight relation with hotel rooms (Giedion, 1948, p. 694) and, later on, by organizing all sanitary objects within a single unitary space, provided with installations.

Home design was subject, among other technological developments, to standardization and, especially, to regulations which would consider the necessity of having air, water and natural light within a home, important factors in maintaining hygiene. **Becoming aware of the hygiene problem** constituted one of the defining aspects of homes at the beginning of the 20th century, which led to the change in the planimetry of existing homes and the appearance of certain new typologies which would comprise areas conceived for personal hygiene (Penner, 2013, p. 85). We can state, without a doubt, that the area conceived for the bathroom within the new households of the beginning of the 20th century constituted **a true symbol of modernity, being an area which has brought civilisation into the world.**

While the English bathrooms impressed by the atmosphere and generosity of the areas they benefited from (Giedion, 1948, p. 687), the North-American bathrooms stood out due to the

⁵ Unfortunately, I have not been able to find the explanation for the use of the expression "la luxe anglaise" instead of "le luxe anglaise".

care paid to the large-scale standardization and implementation, by means of that “democratization of comfort” observed by Siegfried Giedion (1948, p. 697).

The analysis of the bathrooms within the homes of famous modern architects⁶ reveals a new perspective and reaffirms their importance in the history of living, even in the evolution of this domain. If, in the 19th century, the bathroom, and respectively its functioning was left in the care of plumbers (fact reflected by the inventors of sanitary objects), during the modern period, architects took over the initiative by individualizing these areas. Then, as now, one can observe the interest and innovation in designing bathrooms, so that these areas gain atmosphere and personality. The sanitary objects were no longer hidden, but exposed, and mirrored the image of beauty.

The most important moment in the history of the bathroom was surely that of the start of the industrial revolution, moment which facilitated the emergence of new technologies and, as such, of the mechanized bathroom with fixed sanitary objects in it, without migrating through the other areas of the home. The bathroom’s sanitary objects and the entire industry which developed after their emergence mirrored the image of complete functionalism and represented symbols of new modern values. Without being wrong, we can state that the modern bathroom started with the invention and vast spread of the lavatory, together with the Great Exhibition in London, 1851.

The analysis of the bathroom means much more than studying a room and a function in our homes. In fact, the bathroom represents a sort of **synthesis of the values and ambitions of the modern civilizations**, full of dreams and contradictions or in search of certain answers to people’s needs. The complexity of the bathroom and the issues which intervene in its functionality belong to the entire society in which we live. In each period of history, the facilities offered by the bathroom and the implementation of sanitary objects or installations associated to it first belonged to the wealthy and only afterwards to the majority of the population, phenomenon still seen today. The causes of this situation are not at all difficult to guess. In the beginning, the issue was considered to be related to the people’s indifference and mentality with regards to body care or fear of water, and subsequently, when people became aware of the importance of hygiene, to the difficulty of vast production of sanitary objects and the lack of sanitary installations or urban infrastructure. The aspect of the bathroom and all specific objects has been directly influenced by numerous social factors pertaining to religion, race, social class or gender. The story of the bathroom is part of our daily life and now it might seem natural to us that today’s society returned to the habits from the period of Greeks or Romans.

Conclusions

Regarding the contemporary bathroom, be it referring to the simple restroom in the proximity of access or the complex matrimonial bathroom, we can no longer state that it has a fixed image or standards, but that it has reached a point where its meanings and aspect depend on the situation in which it appears or to which it has to answer, and on its users. From the utility space and the symbol of mass production at the beginning of the 20th century, it became, at the end of the same century, a symbol of personal taste, the representation of functional progress, the area where interior design and product innovations found their place. **The**

⁶ Reference is made to architects such as: Frank Lloyd Wright, Le Corbusier, Pierre Chareau, Philip Johnson, Walter Gropius.

illustrative role which the bathroom earned for itself did not reappear suddenly, but gradually, with the evolution of homes and the awareness of the importance of the activities within them. The disappearance of the standardization phenomenon in this field and the variety of models for sanitary object or finishing works evidently led to the individualization of this space and to the identification of the user with his/her bathroom.

In this day and age, the manner in which the home areas are designed and arranged has radically changed. We are speaking about a new perspective from which we must manage objects pertaining to the living areas, so that these communicate, not just answer to each other. The objects at our disposal are the result of information, invention and control, and the beneficiary “owns, controls, puts them in order”. Arranging the bathroom, and the home, became an “issue” whose “resolution” must be searched for, alongside the aspects related to functionality and atmosphere (Baudrillard, 1996, p. 17).

The bathroom of today has ceased to be just a simple room destined to personal hygiene, a room which receives a least amount of attention, and is no longer perceived as the Cinderella of the house, but things tend to go in a completely different direction. The bathroom of the 21st century stirs interest among people and benefits from the entire attention of architects and interior designers, it is **an area which provokes, invites to creativity and originality**. In its design, nothing is forbidden or bizarre anymore and, moreover, it is a space which must surprise.

Regarding the issue of the bathroom’s modernity, Barbara Penner, in her book *Bathroom*, referred to Bruno Latour’s dilemma⁷, who asked himself, “have we ever been modern?”. When we think, for example, of the object of the bathtub or the basin in this day and age, we realize that they have maintained the same shapes throughout history. The designers’ return to the pure and clean forms only makes us remember that this is how it all started.

The imagine of the bathrooms of our days is so diverse and surprising, like never before in history. In the end, it can be as we imagine it: it can be retro or, on the contrary, nonconformist, rustic or with many accessories or extremely minimalist, **it can make us travel in the past or future**.

Ever since the 1970s, the modern bathroom has become a space that we want to individualize and adjust to the needs of users. Most often, the presence and distribution in space of objects specific to bathroom depend on the daily rituals of each of us. People may prefer a shower against a tub, may wish to install a bidet or, on the contrary, may find its presence completely useless, may be used to using two basins at the same time within a larger bathroom or may opt for two smaller bathrooms, may choose a completely closed bathroom or, as is the case of newest trends, they may express their wish to expose certain sanitary objects, leaving the impression of sculptural objects. For several decades, the transparency of bathrooms was a long interpreted and speculated element by architects and interior designers, leading to new controversies regarding the intimacy of the bathroom area and to new relations between the home areas.

These days, in general, the design of **bathrooms follows two directions**: they are either spacious rooms where the area of each sanitary object is well-defined and enjoys a generous space, or they are small-sized, most often provided with a shower, in order to find practical solutions for

⁷ Bruno Latour (1947-) French philosopher, anthropologist and sociologist, primarily known for his works in the field of science and technology.

rendering minimal areas efficient. In both cases, the aspect of functionality is absolute. Traditionally, the bathroom has been the most intimate area of the house for decades, but there are cases when it loses this characteristic, at least for certain times of day, and becomes the most appropriate area for socialization, both for family members and others. We benefit from a multitude of materials when designing the bathrooms of modern houses, from those used traditionally, to those which are innovative and surprising. The current trend in bathrooms is to become more and more generous from the point of view of space, predominantly those belonging to the master bedroom, increasing investment or maintenance costs.

The diversity of ancillary activities which are conducted on the perimeter of modern bathrooms led to the discovery of a new characteristic that we might assign to this area: **multi-purpose**. As such, the bathroom, besides being the most intimate and functional area of the house, it plays host to other preoccupations: lecture, sports, relaxation, thus transforming itself into a place for spending free-time. Therefore, another return to the beginnings, as this characteristic also defined Ancient times.

Global exhibitions destined to bathrooms, fairs regarding hygiene, commercial catalogs related to homes and their facilities, movies - an entire promotion and sale device - all these are part of today's bathroom history and extend it beyond the physical limits of the bathroom or the technical or production issues (Penner, 2013, p. 33). One such example is Salone del Mobile exhibition in Milan, which, if in 2003 only comprised a single area dedicated to the bathroom, starting with 2006 it has introduced a separate sector with the name Salone Internazionale del Bagno.

References

- Ashenburg, K. (2007) *The dirt on clean, an unsanitized history*, New York: North Point Press
- Baudrillard, J. (1996) *Sistemul obiectelor*, Cluj: Editura Echinox
- Bryson, B. (2012) *Acasă, o istorie a vieții private*, București: Editura Polirom
- Giedion, S. (1948) *Mechanization takes command: A contribution to anonymous history*, Oxford University Press
- Kira, A. (1976) *The Bathroom*, New York: The Viking Press
- Koolhaas, R., coord.; AMO; Harvard Graduate School of Design; Irma Boom (2014) *Toilet*, Marsilio
- Penner, B. (2013) *Bathroom*, London: Reaktikon Books
- Smith, V. (2007) *Clean, a history of personal hygiene and purity*, New York: Oxford University Press
- Salone Milano* <https://www.salonemilano.it/manifestazioni/salone-internazionale-del-bagno.html>
- Vitruviu (1964) *Despre arhitectură*, București: Editura Academiei
- Wycherley, R.E. (1962) *Londra: How the Greeks Built Cities*, Macmillan